

Quran-centered Components in Imam Reza's (PBUH) Lifestyle

 Reza Mahdianfar / Associate Professor, Department of Interpretation, University of Holy Quran Sciences and Education
rezamahtab52@yahoo.com

Seyyed Jafar Sadeghi Fadaki / Assistant Professor, Department of Encyclopedias, Institute of Islamic Sciences and Culture
j.sadeqi@isca.ac.ir

Seyed Hasan Husaini / Assistant Professor, Department of Islamic Studies, Faculty of Literature and Humanities, Birjand University
sh.hosseini@birjand.ac.ir

Received: 2024/10/15 - Accepted: 2025/02/18

Abstract

Undoubtedly, among the best and most practical models for utilizing the lifestyle are the infallible Imams (PBUT), because they are the bearers of the sciences of the Quran and the standard-bearers of the guidance of mankind throughout all ages. Therefore, our goal in the present study is to examine the components of Imam Reza's (PBUH) lifestyle in referring to and utilizing the Quran, in the dimensions of his personal, social, and political life, as a suitable model for establishment. The findings of the research indicate that the Quran-centric components in Imam Reza's lifestyle include: introducing the Quran and expressing its special features, the centrality of the Quran and Quran-centricity in all aspects of life; because in addition to his complete knowledge of the sciences of the Quran and introducing it as the book of God and comprehensive of all sciences and knowledge for the guidance of mankind, his personal life was also centered on the centrality of the Holy Quran. In addition to his frequent references to the Quran in his speech and words, he also adapted his practical life in all aspects according to this divine book and its revealed teachings. The expression of his lifestyle in the aforementioned areas can be a very guiding model for the followers of this family and also for further promoting Quranic culture in society. This research was conducted using a descriptive-analytical method and with reference to narrative and historical sources.

Keywords: Imam Reza (PBUH), Quran-centered, lifestyle, verbal behavior, practical behavior.

نوع مقاله: ترویجی

مؤلفه‌های قرآن محوری در سبک زندگی امام رضا

rezamahtab52@yahoo.com

j.sadeqi@isca.ac.ir

sh.hosseini@birjand.ac.ir

رضا مهدیان فر / دانشیار گروه تفسیر دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم

سیدجعفر صادقی فدکی / استادیار گروه دائرةالمعارف‌های پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

سیدحسن حسینی / استادیار گروه معارف اسلامی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه بیرجند

پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۳۰

دریافت: ۱۴۰۳/۰۷/۲۴

چکیده

بی‌تردید ازجمله بهترین و کاربردی‌ترین الگوها برای بهره‌برداری از سبک زندگی، ائمه معصومان علیهم‌السلام می‌باشند؛ زیرا آنان به‌عنوان حاملان علوم قرآن و پرچمداران هدایت بشر در تمام اعصار هستند. ازاین‌رو هدف ما در پژوهش حاضر بررسی مؤلفه‌های سبک زندگی امام رضا علیه‌السلام در رجوع و بهره‌گیری از قرآن، در ابعاد زندگی فردی، اجتماعی و سیاسی آن حضرت، به‌عنوان الگوی مناسب جهت تأسی می‌باشد. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که مؤلفه‌های قرآن محوری در سبک زندگی امام رضا علیه‌السلام عبارت‌اند از: معرفی قرآن و بیان ویژگی‌های خاص آن، محور بودن قرآن و قرآن محوری در تمام ابعاد زندگی؛ زیرا آن حضرت افزون بر علم کامل به علوم قرآن و معرفی آن به‌عنوان کتاب خدا و جامع همه علوم و معارف برای هدایت بشر، در زندگی شخصی نیز بر محوریت قرآن کریم حرکت می‌کرد، علاوه بر استناد فراوان به قرآن در گفتار و سخنان، سیره عملی خود را نیز در تمامی ابعاد با توجه به این کتاب الهی و آموزه‌های وحیانی آن منطبق ساخته بود، که بیان سبک زندگی آن حضرت در حوزه‌های یادشده، می‌تواند الگوی بسیار هدایت‌بخشی برای رهروان راه این خاندان و نیز ترویج بیشتر فرهنگ قرآنی در جامعه باشد. این پژوهش به روش توصیفی - تحلیلی و با مراجعه به منابع روایی و تاریخی صورت گرفته است.

کلیدواژه‌ها: امام رضا علیه‌السلام، قرآن محوری، سبک زندگی، سیره قولی، سیره عملی.

مقدمه

زندگی آن حضرت منطبق سازند. از این رو ارائه مؤلفه‌های سبک زندگی قرآنی امام رضا (ع) در رجوع و انس آن حضرت با قرآن کریم نقش والایی در اصلاح شیوه زندگی شیعیان و به‌ویژه زائران این امام همام و ترویج بیشتر فرهنگ قرآنی دارد.

سؤال اصلی پژوهش حاضر این است که قرآن کریم در سبک زندگی امام رضا (ع) از چه جایگاهی برخوردار است و مؤلفه‌های قرآن محوری در سبک زندگی آن حضرت چیست؟ در این پژوهش با روش توصیفی - تحلیلی با رویکرد استفاده از منابع کتابخانه‌ای و دیجیتالی سیره قولی و عملی امام رضا (ع) انتخاب گردید، تا با بررسی و تحقیق جایگاه قرآن در اعتقاد و سیره قولی و عملی آن حضرت و ارائه آن به همه رهپویان راه حق و هدایت، بتوان الگوی مناسبی را در زمینه رجوع به قرآن و پیاده کردن احکام و معارف اصیل این کتاب الهی در میان مردم ارائه گردد؛ زیرا بررسی روایات فراوان منقول از سیره قولی و عملی امام رضا (ع) و سبک زندگی فردی و اجتماعی آن حضرت، نشان می‌دهد که قرآن در زندگی امام رضا (ع) از اهمیت و جایگاه ویژه‌ای برخوردار بوده است و آن حضرت در سراسر حیات بابرکت خود، چه زمانی که در مدینه ساکن بوده و به زندگی فردی خود اشتغال داشته و یا در میان عموم مسلمانان زندگی می‌کردند و چه زمانی که با هجرت به خراسان، ولایت ظاهری مأمون را پذیرفته و به‌عنوان ولیعهد و جانشین حاکم مقتدر آن عصر معروف و مشهور بودند، قرآن را محور اصلی گفتار و کردار خود قرار داده‌اند و در همه سخنان و اعمال صادرشده از آن حضرت آیات قرآن و آموزه‌های وحیانی این کتاب الهی رتبه نخست را به خود اختصاص داده است.

در خصوص پیشنهادیه مطالعاتی پژوهش باید گفت: پژوهش‌های متعددی با عناوینی مشابه انجام شده‌اند، مهم‌ترین آنها که به نوعی با موضوع پژوهش در ارتباط‌اند، عبارتند از:

«مؤلفه‌های تربیت دینی و روش‌های آن در سبک زندگی امام رضا (ع)» (فروزش و محسنی‌زاده، ۱۳۹۳).

«بررسی اجمالی سبک زندگی امام رضا (ع)» (موسوی، ۱۳۹۶).

«مؤلفه‌ها و روش‌های تربیتی در احادیث امام رضا (ع)» (موسوی

و جدی، ۱۳۹۷).

«سبک زندگی معنوی امام رضا (ع): الگویی برای آرامش روانی»

(اخوان ارمکی و نعلچی، ۱۳۹۳).

قرآن به‌عنوان کتاب الهی و مهم‌ترین منبع و مرجع علوم و معارف وحیانی است که از جانب خداوند برای نجات انسان‌ها از گمراهی و هدایت آنان به سوی راه حق و سعادت نازل شده است. این کتاب دربردارنده همه احکام و معارفی است که بشر برای اصلاح زندگی دنیوی و اخروی خود در همه زمینه‌های دینی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، قضائی و کیفری بدان نیازمند است. از این رو بشر نیاز وافر دارد تا برای اصلاح سبک زندگی خویش و تطبیق آن با آموزه‌های وحیانی و الهی به این کتاب هدایت و سعادت رجوع کند و زندگی خویش را بر اساس آموزه‌های وحیانی آن منطبق سازد. اما از آنجاکه تمامی افراد بشر قادر به فهم و درک معارف و آموزه‌های قرآن و شیوه‌های بهره‌گیری از آن نیستند و از سوی دیگر، شیاطین جن و انس و هواهای نفسانی نیز مانع روی آوردن عموم انسان‌ها به قرآن و بهره‌گیری از علوم و معارف آن می‌شوند. از این رو بشر نیاز به افرادی قرآن‌شناس و عالم و عامل به احکام و معارف این کتاب الهی دارد، تا بتواند با الگو گرفتن از آنان، آموزه‌های حیات‌بخش قرآن را در زندگی فردی و اجتماعی خویش وارد نماید.

پرداختن به این موضوع از آن جهت اهمیت و ضرورت دارد که موضوع سبک زندگی یکی از مباحث مبتلابه در هر عصر و مکان و به‌ویژه عصر حاضر است؛ زیرا در این عصر سبک زندگی مسلمانان مورد هجوم گسترده شیاطین جن و انس و فرهنگ رو به انحطاط غرب قرار گرفته و این امر سبب دور شدن مسلمانان و شیعیان از فرهنگ اصیل اسلامی و قرآنی گردیده است. از سوی دیگر، قرآن کریم در میان عموم مسلمانان به‌طور عام و در حوزه‌ها و محیط‌های علمی و فرهنگی به‌طور خاص مورد توجه نیست و مسلمانان و حتی اهل علم و اندیشه کمتر از این کتاب الهی و آموزه‌های حیات‌بخش آن در زندگی فردی و اجتماعی خود بهره می‌برند. افزون بر این، از میان اهل بیت عصمت و طهارت (ع)، امام رضا (ع) به‌طور خاص - به‌جهت داشتن زندگی سیاسی اجتماعی و هجرت به ایران و وجود بارگاه آن حضرت در این سرزمین - از جایگاه ویژه‌ای در میان پیروان مکتب اهل بیت در این سرزمین برخوردار است؛ چراکه سالیانه میلیون‌ها نفر از محبان این خاندان از سراسر جهان به سوی مرقد مطهر آن حضرت سفر می‌کنند تا ضمن تجدید پیمان با آن امام معصوم، از گفتار و کردار آن حضرت الگو گرفته و زندگی خود را با

۲. مؤلفه‌های قرآن‌محوری در سبک زندگی امام رضا^ع

مؤلفه‌های سبک زندگی قرآنی به معنای راهنماها، ملاک‌ها و محک‌هایی‌اند که با کمک این مؤلفه‌ها می‌توان اطلاعات موجود درباره سبک زندگی قرآنی را طبقه‌بندی کرد و با استفاده از آن با سرعت و دقت بیشتری به بررسی و تحلیل پدیده مذکور در سیره امام رضا^ع پرداخت. مؤلفه‌های قرآن‌محوری در سبک زندگی امام رضا^ع در یک تقسیم به سه بخش معرفی قرآن و بیان ویژگی‌های آن، محور بودن قرآن در سخنان، قرآن‌محوری در سیره عملی که در ذیل به تفصیل به این سه بخش پرداخته می‌شود:

۲-۱. معرفی قرآن و ویژگی‌های خاص آن

نخستین گام در پی‌ریزی سبک زندگی قرآنی، شناخت قرآن کریم و باور و اعتقاد راسخ به الهی بودن این کتاب الهی و جامع بودن آن نسبت به همه علوم و معارف برای هدایت بشر است. بر این اساس اهل بیت عصمت و طهارت^{علیهم‌السلام} به‌طور عام و امام رضا^ع به‌طور خاص، در روایات متعدد از شناخت کامل خود از قرآن کریم و اعتقاد راسخ به الهی بودن این کتاب آسمانی و جامعیت آن نسبت به همه علوم و معارف الهی سخن گفته‌اند که در ذیل به برخی از روایات صادرشده از آن حضرت در این باره اشاره می‌شود:

الف. قرآن کتاب خدا و رشته مستحکم الهی

حجیت قرآن کریم و تمسک و رجوع به این کتاب الهی متوقف بر آن است که ثابت شود قرآن کتاب آسمانی است که از سوی خداوند بر پیامبر اسلام^{صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم} نازل شده است و پس از نزول نیز از هرگونه تحریف و تغییری مصون مانده باشد. از این رو امام رضا^ع در روایات متعدد، قرآن کریم را به‌عنوان کتاب الهی معرفی می‌کند که هیچ‌گونه تغییر و تحریفی به آن راه پیدا نکرده است. از جمله آن حضرت در روایتی می‌فرماید: «قرآن، ریسمان و رشته مستحکم و دستگیره نیرومند و راه روشن و تعالی‌بخش خداست که انسان را به سمت‌وسوی بهشت رهنمون می‌شود و از گرفتار شدن به آتش جهنم نجات می‌بخشد: «لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ» (فصلت: ۴۲)؛ نه از پیش‌روی آن و نه از پشت سرش باطلی به آن راه نیافته است. وحی [نامه‌ای است از

«سیره فردی و اجتماعی امام رضا^ع با تطبیق بر آیات قرآن» (مجیدی و دیگران، ۱۳۹۵).

از میان پژوهش‌های انجام‌شده، سه پژوهش نخست به دنبال تبیین سیره نظری و عملی امام رضا^ع بدون در نظر داشتن سبک زندگی قرآنی آن حضرت هستند. اما پژوهش اخیر به موضوع مورد بحث ارتباط داشته و نزدیک به آن است، اما تفاوت این پژوهش با موضوع مقاله یادشده آن است که در مقاله یادشده سیره فردی و اجتماعی امام رضا^ع با آیات قرآن تطبیق داده شده است، بدون اینکه از رجوع آن حضرت به قرآن در گفتار یا کردار سخنی به میان آمده باشد، ولی در این پژوهش سیره قولی و عملی آن حضرت در اهتمام به قرآن و رجوع به آن در گفتار و کردار مورد بحث و تحلیل قرار گرفته است که نشان از آن دارد که این مقاله از این جهت دارای نوآوری می‌باشد و این پژوهش را از این جهت با پژوهش‌های مشابه متمایز کرده است.

۱. مفهوم سبک زندگی

سبک زندگی، به مجموعه‌ای از رفتارها و الگوهای کنش هر فرد گفته می‌شود که به بُعدهای هنجاری و معنایی زندگی اجتماعی نظر داشته باشد. چنین مجموعه‌ای می‌تواند کلی متمایز را پدید آورد که در کنار دلالت بر ماهیت و محتوای خاص تعاملات و کنش‌های اشخاص، نشان‌دهنده کم و کیف نظام باورها و ارزش‌های افراد نیز باشد (فاضل قانع، ۱۳۹۲، ج ۱، ص ۵۱). گستره سبک زندگی عرصه وسیعی از رفتار آدمی با خدا، خود، خانواده، جامعه و حتی طبیعت را دربر می‌گیرد. سبک زندگی اسلامی، توجه به اجرای اسلام با همه ابعاد آن در تمام عرصه‌های زندگی آدمی است و می‌توان در دسته‌بندی مشخص و با ملاحظه ارتباطات سه‌گانه انسان با خدا و خود و خلق، زندگی پرهیزکارانه‌ای ساخت و با تکیه بر متن سخن و سیره معصومان^{علیهم‌السلام} شیوه زیستن را مشق کرد (پورامینی، ۱۳۹۲، ج ۱، ص ۱۷-۱۸).

سبک زندگی اصطلاحی جدید است که در انگلیسی از آن به (life style) تعبیر می‌شود. در علوم اجتماعی سبک زندگی غیر از شیوه زندگی دانسته شده که در انگلیسی از آن به (way of life) یاد شده است؛ چراکه شیوه زندگی، مفهومی عام و کلی است که هرگونه شیوه و اسلوب زندگی را در همه تمدن‌ها و ادوار تاریخ بشر اعم از دوران‌های ماقبل مدرن و دوران جدید و حتی پسامدرن را نیز دربر می‌گیرد (مهدوی‌کنی، ۱۳۸۷، ص ۲۰۱).

حکیمی ستوده» (صدوق، ۱۴۰۴ق، ج ۲، ص ۱۳۷-۱۳۸).

آیه یادشده بر تحریف‌ناپذیری قرآن دلالت دارد؛ زیرا راهیابی باطل به قرآن را چه در زمان نزول «لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ» و چه پس از نزول تا دامنه قیامت «وَلَا مِنْ خَلْفِهِ» نفی کرده است. در روایتی دیگر نیز آن حضرت در پاسخ به سؤال ربّان که از آن حضرت درباره جایگاه قرآن سؤال کرد؟ فرمود: «قرآن سخن خداست، از مرز آن مگذرید و هدایت و سعادت را جز در پرتو آن نجوید که در غیر این صورت، گمراه خواهید شد» (صدوق، ۱۴۱۷ق، ص ۶۳۹).

ب. حقانیت قرآن و ایمان به همه آیات آن

پس از اقرار به الهی بودن قرآن کریم، قدم بعدی در حجیت و جواز رجوع به این کتاب آسمانی، اعتراف به حق و حقیقت بودن محتوای قرآن و ایمان و اعتقاد به همه مطالب موجود در این کتاب الهی است. از این رو امام رضا (ع) در روایتی دیگر، افزون بر حق شمردن همه کلمات و جملات قرآن کریم، از ایمان و اعتقاد خود به همه آیات این کتاب الهی سخن به میان آورده است. آن حضرت در این باره می‌فرماید: «همه آنچه محمد (ص) آورده، حق است و کتاب راستینش که هیچ باطلی به آن راه ندارد را تصدیق می‌کنیم. کتاب او (قرآن) بر همه کتب غالب است و از آغاز تا پایان آن حق است. به محکم و متشابهش، خاص و عامش، وعده و وعیدش، ناسخ و منسوخش و اخبارش ایمان داریم. کسی از مخلوقات نمی‌تواند مثل آن را بیاورد» (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴ق، ص ۴۱۵-۴۱۶).

امام (ع) این سخنان را در پاسخ به درخواست مأمون که از امام خواسته بود تا کلمات جامعی درباره معارف الهی برای وی بیان کنند فرموده است. از این سخن نورانی آن حضرت به دست می‌آید که از جمله اعتقادات یک فرد مسلمان باور و اذعان به حقانیت قرآن و ایمان به همه آیات آن می‌باشد؛ زیرا قرآن اولین و غنی‌ترین منبع معارف الهی است.

ج. جاودانگی قرآن

ممکن است کتابی قرن‌های متعدد وجود داشته باشد، ولی در طول زمان، کهنه و فرسوده شود و تازگی و شادابی خود را از دست بدهد، اما قرآن، علاوه بر اینکه در طول سال‌ها و قرن‌های زیاد باقی مانده است، هیچ‌گاه کهنه و فرسوده نمی‌شود، بلکه همواره نو و باطراوت است. این خصوصیت در بیان امام رضا (ع) مورد اشاره قرار گرفته و

آن حضرت در این باره می‌فرماید: «قرآن با گذر زمان‌ها کهنه نمی‌شود و زبان‌های گوناگون، آن را به انحطاط و تباهی نمی‌کشاند؛ چراکه قرآن برای زمان خاصی قرار داده نشد، بلکه به‌عنوان راهنما، به‌سوی برهان و حجت بر هر انسانی در نظر گرفته شده است» (صدوق، ۱۴۰۴ق، ج ۱۱، ص ۱۳۸).

بر پایه روایت دیگر منقول از امام رضا (ع)، مردی از امام صادق (ع) پرسید: چرا قرآن هرچه خوانده و منتشر می‌گردد، تازه‌تر می‌شود. امام (ع) پاسخ فرمود: «زیرا خداوند قرآن را برای زمان ویژه و مردمانی مخصوص و معین قرار نداده است. قرآن در هر زمانی، نو و جدید و نزد هر ملتی تا روز قیامت تازه است» (صدوق، ۱۴۰۴ق، ج ۱۱، ص ۹۳).

این ویژگی، حاکی از آن است که معارف قرآن، لایه‌های عمیق و متعددی دارند که در مقاطع مختلف تاریخ، کشف و مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرند. البته هر کسی، قادر به کشف معارف عمیق و حقایق دقیق قرآن نیست، بلکه تنها کسانی از این توانایی برخوردارند که از نظر علمی و عملی، شایستگی‌های لازم را داشته باشند.

د. جامعیت قرآن

یکی از ویژگی‌های قرآن کریم که در کلام امام رضا (ع) مورد اشاره قرار گرفته آن است که قرآن بیان‌کننده و پاسخگوی همه نیازهای بشر تا قیامت است. آن حضرت در این باره می‌فرماید: «خداوند رسولش را به سوی خود فرا نخواند، مگر پس از اینکه دین را برای او کامل ساخت و قرآن را بر او فرو فرستاد، قرآنی که در آن همه چیز به تفصیل بیان شده است و حلال و حرام، حدود، احکام و هر چیز دیگری که مردم بدان نیازمند می‌باشند» (صدوق، ۱۴۰۴ق، ج ۲، ص ۱۹۵).

در این روایت از جامعیت قرآن کریم نسبت به همه علوم و معارف یاد شده است. از این رو از جمله بحث‌های مهم مطرح در میان مفسران آن است که آیا قلمرو علوم قرآن محدود به موضوعات خاص هدایتی است و یا آنکه افزون بر این، مسائل علمی و تخصصی را هم دربر می‌گیرد؟ در این مورد دو دیدگاه در میان عالمان اسلامی مطرح است. برخی با استناد به برخی آیات قرآن و روایات، قرآن کریم را جامع همه علوم و معارف مورد نیاز بشر تا قیامت می‌دانند، اما در برابر، بیشتر عالمان اسلامی قرآن کریم را تنها جامع علوم و معارفی که بشر برای هدایت خویش و نجات از

گمراهی به آن نیاز دارد می‌دانند (سیوطی، ۱۴۱۶ق، ج ۲، ص ۳۳۰؛ طوسی، بی‌تا، ج ۶ ص ۴۱۸؛ طبرسی، ۱۴۱۵ق، ج ۶ ص ۱۹۰؛ طباطبائی، ۱۳۹۰ق، ج ۱۴، ص ۳۲۵؛ معرفت، ۱۴۲۸ق، ج ۶ ص ۱۹-۳۰). بیشتر روایات (نهج البلاغه، ۱۳۷۹، خطبه ۱۸۳؛ صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص ۵۶۷)، از جمله روایت یادشده منقول از امام رضا^ع مؤید همین دیدگاه دوم است.

۲-۲. قرآن محوری در گفتار امام رضا^ع

بخش دوم از مؤلفه‌های سبک زندگی قرآنی امام رضا^ع، استناد به قرآن در گفتار و سخنان صادرشده از آن حضرت است. اهتمام آن امام معصوم به قرآن کریم در گفتار و کلام خویش چنان بود که گاه در همه و یا غالب موارد، کلام خود را به آیه یا آیتی از قرآن مستند می‌کرد و یا سخن آن حضرت برداشتی از آیات قرآن بود. در این باره یکی از اصحاب آن حضرت به نام ابراهیم بن العباس می‌گوید: «مأمون پیوسته با پرسش‌های گوناگون خود، امام را می‌آزمود. ایشان به همه پرسش‌های وی جواب می‌داد و تمام گفته‌های امام^ع و پاسخ‌های ایشان برگرفته از قرآن کریم بود» (صدوق، ۱۴۰۴ق، ج ۱، ص ۱۹۳).

استناد به قرآن، در گفتار و کلمات آن حضرت، هم سخن امامان^ع را مستدل و محکم می‌سازد و راه خلل و خدشه را بدان می‌بندد و هم به دیگران می‌آموزد که چگونه از قرآن بهره گیرند و با پیاده کردن آن در زندگی، نیازمندی‌های خود را از آن استخراج نمایند و پرسش‌های خود را با آن پاسخ گویند. در این بخش، به نمونه‌های متعددی از استناد و استشهاد امام رضا^ع در گفتار و کلام خویش به قرآن کریم در موضوعات و مباحث مختلف اشاره می‌گردد:

الف. تفسیر قرآن به قرآن

ازجمله روش‌های تفسیری، تفسیر قرآن به قرآن است، که ابداع‌کننده آن خود اهل‌بیت^ع بوده‌اند و برخی عالمان و مفسران اسلامی در قرن‌های بعد از آنان، الگو گرفته و آیات قرآن کریم را با این شیوه تفسیر کرده‌اند. در این شیوه معانی آیات قرآن به کمک آیات مشابه که موضوع و محتوای آنها یکسان یا نزدیک به هم است، استخراج می‌شود. در سیره علمی امام رضا^ع نیز در موارد فراوان شاهد چنین تفسیرهایی از آیات قرآن هستیم. ازجمله در روایتی از امام رضا^ع درباره مفهوم آیه «نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ» (توبه:

۶۷) سؤال شد که امام^ع در پاسخ فرمودند: «خدای متعال فراموش نمی‌کند و اشتباه نمی‌کند، بلکه مخلوق حادث دچار فراموشی و اشتباه می‌شود. آیا نشنیده‌ای خداوند می‌فرماید: «وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا» (مریم: ۶۴)؛ و پروردگارت فراموشکار نیست، ولی کسی را که خدا و قیامت را فراموش کند مجازات می‌کند؛ بدین گونه که خودشان را از یادشان می‌برد: «وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ» (حشر: ۱۹)؛ از آن کسان می‌باشید که خدا را فراموش کردند و خدا نیز چنان کرد تا خود را فراموش کنند. و نیز فرمود: «فَالْيَوْمَ نَنْسَاهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَذَا» (اعراف: ۵۱)؛ پس ما امروز آنها را از یاد می‌بریم، همان گونه که آنها دیدار امروزشان را از یاد بردند؛ یعنی همان گونه که آنان آمادگی برای روز قیامت را ترک کردند، ما نیز آنان را رها می‌کنیم (صدوق، ۱۳۷۸، ج ۱، ص ۱۲۵).

در مورد آیه یادشده شبهه‌ای در مورد آیات قرآن برای سؤال‌کننده ایجاد شده است که امام رضا^ع شبهه یادشده را به کمک آیات دیگر قرآن پاسخ داده‌اند. در روایتی دیگر از امام رضا^ع در مورد مفهوم آیه «خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَ عَلَى سَمْعِهِمْ» (بقره: ۷) سؤال شد که آن حضرت در پاسخ فرمودند: «ختم همان مهر زدن بر دل‌های کافران است که به‌عنوان عقوبت کفرشان می‌باشد. چنان که خدای متعال می‌فرماید: «بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا» (نساء: ۱۱۵)، بلکه خدا بر دل‌هایشان مهر نهاده است و جز اندکی ایمان نمی‌آورند (صدوق، ۱۳۷۸، ج ۱، ص ۱۲۵).

با درنگ در این پاسخ‌ها به اهمیت استفاده از این روش تفسیری در تفسیر آیات قرآن پی می‌بریم؛ زیرا آیات قرآن بهترین مفسر و مبین برای آیات دیگر به‌شمار می‌روند.

ب. تبیین مسئله امامت با قرآن

پس از موضوع توحید و نبوت، امامت مهم‌ترین تکلیف الهی و دستور دین مبین اسلام است که اهل‌بیت^ع مأمور بودند آن را برای عموم مسلمانان تبیین کنند و هریک از آنان در حد فرصت و موقعیت‌های فراهم‌شده این امر مهم را برای مسلمانان و پیروان خود بیان کرده‌اند. در این بین، سخنان و روایاتی که از امام رضا^ع درباره مسئله امامت بیان شده است قابل توجه و دقت است؛ زیرا حضرت در احادیثی به بیان امر امامت و ویژگی‌ها و اوصاف امام و بیان مصادیق آن پس از پیامبر^ص پرداخته‌اند و در موارد فراوان با استناد و

فرزندان علی (ع) است؛ زیرا پس از محمد (ص) پیامبری نیست (صدوق، ۱۳۷۶، ص ۶۷۵).

با تدبر در این روایت روشن می‌شود که امام رضا (ع) با شیوه‌ای منطقی و با تمسک به آیات گوناگونی از قرآن مسئله امامت را - که در آن زمان مورد اختلاف میان مردم بود - حل کردند.

ج. بیان فضایل امامان (ع) با استناد به قرآن

افزون بر بیان اصل امر امامت و ویژگی‌های امام و مصادیق آن، امام رضا (ع) در روایاتی دیگر با استشهد به آیات متعددی از قرآن، فضائل امامان اهل‌بیت (ع) و برتری آنان بر دیگران را بیان کرده‌اند. ازجمله در روایتی آن حضرت در پاسخ به سؤال مأمون درباره افضلیت اهل‌بیت (ع) بر سایر مردم فرمود: «خدای عزوجل در کتابش، برتری عترت را بر سایر مردم آشکارا بیان کرده است. مأمون گفت: در کدام آیه؟ امام رضا (ع) پاسخ داد: در آیه «إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَ نُوحًا وَ آلَ إِبْرَاهِيمَ وَ آلَ عِمرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَ اللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ» (آل عمران: ۳۳-۳۴)؛ به‌یقین خداوند آدم و نوح و خاندان ابراهیم و خاندان عمران را بر جهانیان برتری داد. فرزندی که برخی از نسل برخی دیگرند و خداوند شنوا و داناست. نیز در جای دیگر فرمود: «أَمْ يَحْسُبُونَ النَّاسَ عَلَى مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ آتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا» (نساء: ۵۴)؛ یا اینکه آنها به مردم (به پیامبر و آلش) به خاطر آنچه خداوند از فضلش به آنها داده حسد می‌ورزند؟ همانا ما به خاندان ابراهیم کتاب و حکمت دادیم و آنها را حکومتی بزرگ عطا کردیم. سپس به دنبال آن به سایر مؤمنان فرمود: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ» (نساء: ۵۹)؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید، خدا را اطاعت کنید و از فرستاده او و صاحبان امرتان (که جانشینان معصوم پیامبرند) اطاعت نمایید؛ یعنی کسی که آنان را با کتاب و حکمت همراه کرد و بر آن دو حسادت ورزیدند (نساء: ۵۴) (صدوق، ۱۳۷۸، ج ۱، ص ۲۳۰).

در این بخش از روایت امام رضا (ع) با استناد به چهار آیه از قرآن برتری امامان اهل‌بیت (ع) را بر دیگران اثبات کردند که فضیلت و برتری نخست آنان، برگزیدگی آنان از میان دیگر مخلوقات است. سپس در ادامه روایت یادشده آن حضرت با استناد به دوازده آیه از آیات قرآن، ازجمله آیه تطهیر (احزاب: ۳۳)، آیه مباحله (آل عمران: ۶۱)، آیه صلوات (احزاب: ۵۶)، آیه اطاعت (نساء: ۵۹)، آیه ولایت (مائده:

استشهد به آیات قرآن، موضوع یادشده را تبیین کرده‌اند. در میان سخنان و روایات صادرشده از اهل‌بیت (ع)، بیشترین روایات در امر امامت از سوی امام رضا (ع) بیان شده است، ازجمله هنگام حضور آن حضرت در مرو، مسئله امامت میان مردم رایج شده بود و مردم در آن بسیار اختلاف داشتند، ازاین‌رو عبدالعزیز بن مسلم این مسئله را با امام رضا (ع) در میان گذاشت که امام (ع) در پاسخ با استناد به آیات قرآن، مسئله امامت را به‌طور مبسوط تبیین کرده و در ضمن سخنان خود فرمودند: «خدای سبحان پیامبرش را قبض روح نکرد تا اینکه دین را برای وی کامل کرد و قرآن را که در آن بیان هر چیزی است نازل کرد، حلال و حرام، حدود و احکام و همه آنچه مردم بدان نیاز دارند را در آن بیان کرد: «مَا قَرَأْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ» (انعام: ۳۸)؛ چیزی را در کتاب فروگذار نکردیم. در حجة‌الوداع که در روزهای پایانی عمر رسول خدا (ص) بود آیه «الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَ أَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي» (مائده: ۳) را نازل کرد و امر امامت، تمام‌کننده دین است (صدوق، ۱۳۷۶، ص ۶۷۴).

همچنین آن حضرت در روایات متعدد دیگر، برخی ویژگی‌ها و اوصاف امام را با استشهد به آیات قرآن بیان کرده‌اند. ازجمله در روایتی با استناد به آیه شریفه «قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَ مِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ» (بقره: ۱۲۴) می‌فرمایند: این آیه، امامت هر ظالمی را تا روز قیامت باطل کرده است (صدوق، ۱۳۷۶، ص ۶۷۵)؛ زیرا ظلم با عصمت سازگار نیست. در حدیثی دیگر آن حضرت با تمسک به آیات «وَ وَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَ يَعْقُوبَ نَافِلَةً وَ كَلَّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ وَ جَعَلْنَاهُمْ أئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَ أَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَ إِقَامَ الصَّلَاةِ وَ إِتَاءَ الزَّكَاةِ وَ كَانُوا لَنَا عَابِدِينَ» (انبیاء: ۷۲-۷۳) می‌فرمایند: خدای سبحان امامت را در ذریه ابراهیم (ع) که اهل خلوص و پاکیزگی بودند قرار داد. امامت همیشه در ذریه ابراهیم (ع) بود و برخی از برخی دیگر، نسل به نسل به ارث می‌بردند تا اینکه پیامبر اسلام (ص) آن را به ارث برد. چنان که خداوند می‌فرماید: «إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَ هَذَا النَّبِيُّ وَ الَّذِينَ آمَنُوا» (آل عمران: ۶۸)، پس امامت، خاص پیامبر شد و او به امر خدا علی (ع) را به امامت منصوب کرد و برگزیدگانی که خداوند به آنان علم و ایمان داده است در ذریه او قرار گرفتند: «وَ قَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَ الْإِيمَانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِلَى يَوْمِ الْبَعْثِ فَهَذَا يَوْمُ الْبَعْثِ وَ لَكِنَّمْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ» (روم: ۵۶). بنابراین امامت تا روز قیامت در

بر مردم با وجود ستمشان صاحب آمرزشی (بزرگ) است و البته پروردگارت (نسبت به مستحقان عذاب) سخت کیفر است (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۱۵، ص ۳۳۶).

استناد به این آیه در سخن امام^ع اشاره به وسعت رحمت الهی دارد؛ زیرا از تعبیر «الناس» استفاده می‌شود که آمرزش پروردگار همه مردم از جمله اهل کبائر را شامل می‌شود، چنان که تعبیر «علی ظلمهم» هم عام است که افزون بر گناهان صغیره، گناهان کبیره را هم شامل می‌شود (ر.ک. صادقی، ۱۴۰۶ق، ج ۱۵، ص ۲۵۹). بنابراین عقیده معتزله درباره گناهان کبیره برخلاف آیات قرآن است.

هـ. بیان احکام شرعی و فلسفه آن با آیات قرآن

از جمله مواردی که امام رضا^ع بسیار به آیات قرآن استناد و استشهاد می‌کردند بیان احکام شرعی بود که این امر با شیوه‌های مختلف انجام می‌گرفت. گاه نخست آن حضرت حکم شرعی الهی را بیان می‌کردند و سپس در تأیید آن به آیه‌ای از آیات قرآن استشهاد می‌نمودند. برای نمونه، آن حضرت در روایتی فرمود: «برای اهل مکه و کسانی که در مکه حضور دارند عمره تمتع جایز نیست و وظیفه آنان حج قرآن و افراد است؛ زیرا خداوند می‌فرماید: «فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ» (بقره: ۱۹۶)، سپس فرمود: «ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ» (بقره: ۱۹۶) که شامل مکه و ۴۸ مایلی اطراف آن می‌باشد» (صدوق، ۱۴۰۶ق، ص ۲۱۴-۲۱۵).

گاهی نیز آن حضرت در پاسخ به پرسش دیگران از احکام شرعی، با استشهاد به آیات قرآن، سؤال آنان را پاسخ می‌دادند. از جمله در روایتی آمده است که آن حضرت در پاسخ به سؤال محمد بن ابی‌عباد - که اهل غناء و خوردن شراب بود - از «غناء» فرمود: «اهل حجاز در این باره نظری دارند که باطل و لہو است. آیا نشنیده‌ای خداوند می‌فرماید: «وَ إِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا» (فرقان: ۷۲)؛ و چون به لغو و بیهودگی عبور کنند بی‌اعتنا و بزرگوارانه می‌گذرند (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۱۷، ص ۳۰۸).

بر پایه این سخن نورانی حضرت، حرمت غنا هرچند به‌عنوان خاص آن در قرآن نیامده است، اما مصداقی از مصادیق عمل لغو است و عمل لغو نیز باطل و مؤمنان از آن روی گردان هستند: «وَقَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ... الَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ» (مؤمنون: ۳۰).

۵۵)، آیه اهل الذکر (نحل: ۴۳) و آیاتی دیگر، ویژگی‌ها و اوصاف خاص اهل‌بیت^ع - که به سبب اعطای آنها خداوند این خاندان را بر دیگران برتری داده - را بیان کرده‌اند که استشهاد به این حجم گسترده از آیات قرآن در یک روایت، از علم کامل امام رضا^ع به علوم و معارف قرآن و اهتمام ویژه آن حضرت به تبیین مسائل دینی با رجوع و استشهاد به آیات این کتاب الهی حکایت می‌کند.

د. پاسخ به سؤالات اعتقادی و کلامی

از دیگر موارد رجوع امام رضا^ع به آیات قرآن و بیان مباحث دینی بر پایه آیات این کتاب الهی، پاسخ دادن به سؤالات اصحاب و یا مخالفان درباره مسائل اعتقادی و کلامی بود. از جمله در روایتی آن حضرت در مورد سبب غرق کردن فرعون با وجود ایمان و اقرار به توحید قبل از مرگ فرمود: «زیرا وی هنگامی ایمان آورد که عذاب الهی را مشاهده کرد و حکم خدا درباره همه (پیشینیان و پسینیان) این است که ایمان هنگام مشاهده عذاب بی‌فایده و قابل قبول نیست. خدای عزوجل فرمود: «فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَحَدُّهُ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا سُنَّتَ اللَّهُ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ» (غافر: ۸۴-۸۵)؛ نیز انعام: ۱۵۸). فرعون هم هنگامی که در حال غرق شدن بود گفت: «... آمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتُ بِهِ بَنُوا إِسْرَائِيلَ وَ أَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ» (یونس: ۹۰)، و در جواب او گفته شد: «فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلَقَكَ آيَةً وَ إِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ» (یونس: ۹۲) (صدوق، ۱۳۷۸، ج ۲، ص ۷۷).

خاستگاه این پرسش شبهه‌ای اعتقادی است که چگونه خدای سبحان فردی را که ایمان آورده و به توحید اقرار می‌کند را گرفتار عذاب کرده و هلاک می‌کند که امام رضا^ع در این روایت پاسخ این شبهه را با استناد به آیات وحی به گونه روشن تبیین کرده‌اند.

همچنین آن حضرت گاهی عقاید باطل مخالفان را با استشهاد به آیات قرآن ابطال می‌کردند. از جمله در روایتی آمده است که در مجلس امام رضا^ع درباره گناهان کبیره و عقیده معتزله درباره عدم بخشش آنها سخن به میان آمد که امام^ع در رد این عقیده فرمود: «امام صادق^ع فرموده است: قرآن برخلاف عقیده معتزله [درباره گناهان کبیره] نازل شده است، خدای عزوجل می‌فرماید: «وَ إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلَى ظُلْمِهِمْ» (رعد: ۶)؛ و حقا که پروردگار تو

۲-۳. قرآن محوری در سیره عملی امام رضا (ع)

پس از شناخت حقیقت قرآن و حاکم کردن آن بر گفتار و کلام مؤمن، سومین گام به‌منظور بهره‌برداری از این خوان نعمت پروردگار، حاکمیت قرآن کریم بر عمل انسان و تطبیق رفتار و کردار شخص با آیات این کتاب الهی است که در این زمینه هم سیره عملی امام رضا (ع) سرآمد همه انسان‌ها به‌شمار می‌رفت. طبق روایات متعدد منقول از سیره آن حضرت، همه اعمال و رفتارهای امام رضا (ع) منطبق بر آیات قرآن بود، اما آن حضرت برای اینکه این الگوی عملی را به دیگران نیز بیاموزند در برخی موارد سیره و رفتارهای خود را مستند به آیات قرآن می‌کردند که در ذیل به برخی از مصادیق سیره و رفتارهای منطبق با آیات قرآن صادرشده از آن حضرت اشاره می‌شود:

الف. قرائت قرآن

قرائت قرآن دروازه ورود به آستان قرآن و سرآغاز انس با این کتاب الهی و عمل به آموزه‌های حیات‌بخش آن است و یکی از توصیه‌های اکید خداوند در قرآن کریم به همه مؤمنان، حتی افراد مریض، کسانی که به دنبال تأمین معاش هستند و جهادگران راه خدا تلاوت آیات قرآن در حد توان است: «فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ عَلِمَ أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضَىٰ وَأُخْرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَلْتَمِسُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَأُخْرُونَ يُلَاقُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَاَقْرَبُوا مَا تَيْسَّرَ مِنْهُ» (مزل: ۲۰). عمل یادشده در سیره عملی امام رضا (ع) ظهوری بسیار روشن و گسترده داشت، به نحوی که ازجمله اعمال روزمره امام رضا (ع) قرائت بسیار آیات قرآن بود. در روایتی از سیره عملی آن حضرت در این باره چنین نقل شده است: «امام رضا (ع) قرآن را در سه روز ختم می‌کرد و می‌فرمود: اگر بخواهم می‌توانم در کمتر از سه روز هم ختم کنم» (صدوق، ۱۳۷۸، ج ۲، ص ۱۸۰).

با وجود تلاوت فراوان در هر روز، آن حضرت در برخی زمان‌ها و ازجمله در ماه مبارک رمضان که ماه نزول قرآن است بیشتر قرآن را تلاوت می‌کردند؛ زیرا از خود آن حضرت روایت شده است که خطاب به مؤمنان می‌فرمودند: «وَأَكْثَرُ فِي هَذَا الشَّهْرِ الْمُبَارَكِ مِنْ قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۹۳، ص ۳۸۱)؛ در این ماه مبارک قرائت قرآن را زیاد کنید. و به‌یقین وقتی آن حضرت به دیگران چنین سفارشی می‌کند، خود اولین فردی است که به این سخن عمل می‌کند. بنابراین با وجود اینکه آن حضرت در هر سه روز یک

امامان معصوم (ع) افزون بر بیان احکام شرعی با استشهاد به آیات قرآن، گاه فلسفه بعضی از احکام را با استناد به آیات قرآن بیان می‌کردند که این امر در سخنان و روایات منقول از امام رضا (ع) بیش از دیگر امامان معصوم مشهود است. ازجمله در روایتی آن حضرت درباره فلسفه احکام به‌طور عام می‌فرمایند: «همانا، چنین یافتیم که هر آنچه را که خدای تبارک و تعالی حلال فرموده صلاح و بقای بندگان در آن بوده است و به آن احتیاج دارند و بی‌نیاز از آن نیستند و در آنچه حرام نموده است، نیازی برای بندگان به آن نیافتیم، بلکه مایه فساد است که ایشان را به سوی نابودی و هلاکت سوق می‌دهد» (حر عاملی، ۱۴۰۹، ج ۲۵، ص ۵۱).

افزون بر این، در روایاتی دیگر به بیان فلسفه برخی احکام خاص با استشهاد به آیات قرآن اشاره کرده‌اند. ازجمله در روایتی به تشریح فلسفه وجوب روزه ماه رمضان اشاره کرده و می‌فرماید: «پس اگر گفته شود چرا روزه در ماه رمضان قرار داده شده است، نه در سایر ماه‌ها؟ گفته می‌شود: زیرا ماه رمضان همان ماهی است که خداوند قرآن را در آن فرو فرستاده و در آن بین حق و باطل تمایز قائل شده است. چنان که خدای سبحان می‌فرماید: «شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ» (بقره: ۱۸۵)؛ و در این ماه شب قدر قرار داده شده است که بهتر از هزار ماه است: «خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ» (قدر: ۳) و هر امر حکمت‌آمیزی در آن فیصله داده می‌شود: «فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ» (دخان: ۴) (صدوق، ۱۳۷۸، ج ۲، ص ۱۱۶). در حدیثی دیگر نیز از امام رضا (ع) درباره علت نصف بودن ارث زنان نسبت به مردان سؤال شد که آن حضرت در پاسخ فرمود: «زیرا زن هنگام ازدواج دریافت‌کننده است و مرد پرداخت‌کننده، ازاین‌رو سهم ارث مردان را زیاد قرار داده است. دلیل دیگر در پرداخت دو برابر سهم مرد نسبت به زن این است که زن نان‌خور مرد است که در صورت نیاز، مرد باید از وی سرپرستی کند و نفقه او را بدهد، ولی اگر مرد نیاز داشته باشد نفقه وی بر زن نیست. خداوند می‌فرماید: «الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ» (نساء: ۳۴)؛ مردان، کارگزاران و تدبیرکنندگان [زندگی] زنانند، به خاطر آنکه خدا مردان را بر زنان برتری داده، و به خاطر آنکه [مردان] از اموالشان هزینه زندگی زنان را می‌پردازند (صدوق، ۱۴۱۳، ج ۴، ص ۳۵۰).

بار قرآن را به طور کامل تلاوت می‌کردند، ولی در ماه مبارک رمضان تلاوت آن حضرت بیشتر بوده است.

ب. ختم قرآن

برای انس با قرآن مراحل است که قرائت از نخستین مراحل انس با قرآن می‌باشد. ختم قرآن سبب انس بیشتر با قرآن شده و ختم‌های زیاد افزون بر اینکه انس با قرآن را بیشتر می‌کند نشان از اشتیاق قرائت‌کننده و سبب بهره‌مندی فراوان از آموزه‌های حیات‌بخش آن خواهد شد. از این رو امام رضا (ع) افزون بر تلاوت بسیار قرآن، این کتاب الهی را بسیار ختم کرده و از ابتدا تا انتهای آن تلاوت می‌کردند. از جمله در روایتی که در بحث پیشین یادآوری گردید آمده است که آن حضرت هر سه روز یک مرتبه قرآن را ختم می‌کردند (صدوق، ۱۳۷۸، ج ۲، ص ۱۸۰). همچنین زمانی که امام رضا (ع) پیراهنی را به دعبل دادند خطاب به وی فرمودند: «از این پیراهن خوب محافظت کن که هزار شب و هر شب هزار رکعت نماز در آن و هزار ختم قرآن در آن خوانده‌ام» (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۴، ص ۹۹).

هزار ختم در یک پیراهن نشان از ختم‌های فراوان دارد؛ زیرا یک پیراهن مدت زیادی باقی نمی‌ماند و این امر نشان‌دهنده آن است که در طول عمر آن حضرت بسیار بیشتر از هزار ختم قرآن داشته‌اند؛ زیرا یک فرد در مدت عمر چندین پیراهن و گاه ده‌ها پیراهن گرفته و تعویض می‌کند.

ج. قرائت قرآن در نمازهای واجب و مستحب

تنوع در قرائت سوره‌های قرآن در نمازهای واجب و مستحب خود یکی از عوامل انس با قرآن و تدبر در آموزه‌های قرآن و سبب بهره‌مندی از آثار و برکات هریک از سوره‌های این کتاب الهی است. به‌رغم سفارش قولی و عملی معصومان (ع) به قرائت سوره‌های گوناگون در نمازهای واجب و مستحب، این سیره در میان مسلمانان کمتر مورد توجه قرار گرفته است. حال آنکه گفتار و رفتار معصوم همراه با حکمت بوده و چه‌بسا رازهای نهفته در خود دارد که در صورت عمل به آن کشف خواهد شد. رجاء بن ابی‌الضحاک که در سفر امام رضا (ع) از مدینه تا مرو همراه آن حضرت بوده، در گزارشی مفصل به این مسئله اشاره کرده و می‌گوید: «امام رضا (ع) در اول ظهر شش رکعت نماز مستحبی می‌خواند که پس از سوره «حمد»

سوره‌های «یا ایها الکافرون» و «قل هو الله احد» را می‌خواند و در دو رکعتی که پس از نماز جعفر طیار می‌خواند سوره‌های «ملک» و «هل ائی» را تلاوت می‌کرد. همچنین در رکعت وتر سوره‌های «قل اعوذ برب الفلق» و «قل اعوذ برب الناس» را تلاوت می‌کرد و در نمازهای واجب خود پس از سوره «حمد» از سوره «قدر» و همچنین در ظهر جمعه سوره «جمعه» و سوره «منافقین» و در نماز عشاء در شب جمعه سوره «سبح» و در نماز صبح روز دوشنبه و پنج‌شنبه در رکعت دوم، پس از «حمد» سوره «غاشیه» را تلاوت می‌فرمود» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۴۹، ص ۹۲-۹۴).

د. تدبر در آموزه‌های قرآن

تدبر در قرآن به‌معنای تلاوت آیات قرآن و عبور از الفاظ آن و رسیدن به عمق معنا، پیام‌ها، درس‌ها، اندازها، تشبیرها و رهنمودهای آن است که خداوند مؤمنان را در قرآن به این عمل توصیه کرده است: «أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ» (نساء: ۸۲). و هم در روایات اهل بیت به این عمل سفارش شده است؛ چنان‌که در روایتی از علی (ع) آمده است: «تَذَكَّرُوا آيَاتِ الْقُرْآنِ وَاعْتَبِرُوا بِهِ فَإِنَّهُ أَلْبَغُ الْعِبَرِ» (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰ق، ص ۳۱۸)؛ در آیات قرآن تدبر کنید و به وسیله آن عبرت بگیرید؛ زیرا تدبر در آن رساترین عبرت‌هاست.

بر این اساس، از جمله سیره‌های عملی امام رضا (ع) در ارتباط با قرآن آن بود که این کتاب الهی را با تدبر و تأمل در آموزه‌های آسمانی آن تلاوت می‌نمود و با بیان آن، مسلمانان را نیز به این مهم توصیه می‌کرد. ابراهیم بن عباس می‌گوید امام رضا (ع) در روایتی فرمود: «هیچ‌یک از آیه‌های قرآن را نمی‌خوانم، مگر اینکه در آن تأمل و اندیشه کنم که در چه زمینه‌ای و در چه زمانی نازل شده است» (صدوق، ۱۴۱۷ق، ص ۷۵۸).

همچنین رجاء بن ابی‌ضحاک می‌گوید: «امام رضا (ع) آنگاه که به آیه‌ای می‌رسید که در آن از بهشت یا آتش دوزخ یاد شده بود، می‌گریست و از خدای بهشت می‌طلبید و از آتش دوزخ به او پناه می‌جست» (صدوق، ۱۴۰۴ق، ج ۱، ص ۱۹۶).

امام (ع) با این شیوه قرائت قرآن کریم، افزون بر منطبق کردن سیره عملی خویش با آیات قرآن، راه رسیدن به آموزه‌ها و معارف عمیق این کتاب آسمانی و وارد کردن آن را در زندگی فردی و اجتماعی بر پایه آموزه‌های قرآن را به مسلمانان تعلیم می‌دهد.

نتیجه‌گیری

با بررسی سیره نورانی امام رضا (ع)، مؤلفه‌های سبک زندگی قرآنی آن حضرت در سه محور ذیل مطرح‌اند:

۱. معرفی قرآن و بیان ویژگی‌های آن: در این جهت، امام رضا (ع) افزون بر شناخت و علم کامل به قرآن و اعتقاد به کتاب الهی بودن آن برخی از ویژگی‌های قرآن را بیان می‌کردند.

۲. قرآن محوری در گفتار و سخن امام رضا (ع): در این جهت، آن حضرت در موارد و موضوعات فراوان همچون تفسیر آیات قرآن، بیان امر امامت و فضائل اهل‌بیت (ع) شناخت احکام و فلسفه آنها را با استناد به آیات قرآن تبیین می‌کردند.

۳. قرآن محوری در سیره عملی امام رضا (ع): در این جهت نیز امام رضا (ع) با تطبیق اعمال خود از جمله، قرائت قرآن در همه حال، به‌ویژه در نمازهای واجب و مستحب، ختم‌های فراوان، پذیرش ولایت‌عهده‌ی حاکم جور، محور بودن قرآن را در سیره عملی خویش به اثبات رسانده‌اند. از این رو بر عموم مسلمانان، به‌ویژه محبان و پیروان آن حضرت که ادعای محبت و پیروی از خاندان وحی و آن حضرت را دارند، لازم است امام رضا (ع) را به‌عنوان الگوی خویش در سبک زندگی برگزینند و افزون بر افزایش آگاهی خود نسبت به قرآن کریم و ویژگی‌های آن، گفتار و کردار خویش را نیز با آموزه‌های این کتاب الهی منطبق سازند.

هـ. پذیرش ولایت مأمون بر پایه آیات قرآن

از جمله بزرگ‌ترین حوادث پدیدآمده در سیره سیاسی اجتماعی امام رضا (ع)، پذیرش ولایت و جانشینی مأمون از خلفای عباسی بود. پذیرش ولایت یادشده از آن جهت که مأمون از حکام جور و ولایت‌عهده‌ی او مقامی سیاسی و دنیوی بود و از سوی دیگر، امام رضا (ع) فرزند پیامبر و پیشوای مؤمنان به‌شمار می‌رفت مورد اعتراض مسلمانان و حتی پیروان خاص آن حضرت قرار گرفت و بسیاری از مؤمنان آن حضرت را به‌جهت پذیرش این کار سرزنش می‌کردند، اما امام رضا (ع) با استناد به آیات قرآن عمل خود را منطبق با کتاب الهی دانست و این شبهه را از اذهان مسلمانان برطرف کرد. از جمله یکی از اصحاب آن حضرت به نام ریان گوید: به آن حضرت عرض کردم: ای فرزند رسول خدا، مردم می‌گویند: چرا ولایت‌عهده‌ی مأمون را با وجود زهد نسبت به دنیا پذیرفتی؟ امام (ع) در پاسخ فرمودند: «خدا می‌داند که از پذیرش این امر کراهت داشتیم، اما هنگامی که خود را بین کشته شدن یا قبول کردن ولایت‌عهده‌ی مخیر دیدم، این امر را اختیار کردم. وای بر آنها، آیا نمی‌دانند وقتی که ضرورت ایجاب کرد که یوسف خزائن مصر را سرپرستی کند، به او گفت: «اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلَيْكُمْ»؛ مرا سرپرست خزائن سرزمین (مصر) قرار ده که نگه‌دارنده و آگاهم. من نیز به حکم ضرورت این امر را از روی اکراه و اجبار قبول کردم. گذشته از این من در این امر داخل نشدم، مگر مانند داخل شدن کسی که می‌خواهد از آن خارج شود» (صدوق، ۱۳۸۵ق، ج ۱، ص ۲۳۹).

در حدیثی دیگر نیز در این مورد آمده است: «شخصی به امام رضا (ع) گفت: خدا تو را حفظ کند چگونه ولیعهده‌ی مأمون را پذیرفتی؟ امام پاسخ دادند: ای مرد، آیا پیامبر (ص) برتر است یا وصی پیامبر؟ گفت: پیامبر برتر است. حضرت فرمود: آیا مسلمان برتر است یا مشرک؟ گفت: مسلمان. حضرت فرمود: عزیز مصر مشرک بود و یوسف (ع) پیامبر بود، درحالی‌که مأمون مسلمان است و من وصی پیامبر هستم. یوسف به‌جهت ضرورت از عزیز مصر درخواست کرد تا به وی مسئولیتی بسپارد: «قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلَيْكُمْ» (یوسف: ۵۵)، و من هم همانند یوسف مجبور به پذیرش این امر شدم» (صدوق، ۱۳۷۸ق، ج ۲، ص ۱۳۸).

.....منابع

- نهج البلاغه (۱۳۷۹). ترجمه محمد دشتی. قم: مشهور.
- ابن شعبه حرانی، حسن بن علی (۱۴۰۴ق). تحف العقول. به کوشش علی اکبر غفاری. قم: جامعه مدرسین.
- اخوان ارمکی، مجتبی و نعلچی، معصومه (۱۳۹۳). سبک زندگی معنوی امام رضا: الگویی برای آرامش. فرهنگ رضوی. ۷ (۲)، ۱۴۵-۱۹۵.
- پورامینی، محمدباقر (۱۳۹۲). سبک زندگی؛ منشور زندگی در منظر امام رضا. مشهد: آستان قدس رضوی.
- تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد (۱۴۱۰ق). غرر الحکم و درر الکلم. تصحیح سیدمهدی رجائی. قم: دارالکتاب الاسلامی.
- حرعاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۹ق). وسائل الشیعه. قم: مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث.
- سیوطی، جلال الدین (۱۴۱۶ق). الاتقان فی علوم القرآن. بیروت: دارالفکر.
- صادقی، محمد (۱۴۰۶ق). الفرقان. قم: فرهنگ اسلامی.
- صدوق، محمد بن علی (۱۳۷۶). الامالی. تهران: کتابچی.
- صدوق، محمد بن علی (۱۳۷۸). عیون اخبار الرضا. تهران: جهان.
- صدوق، محمد بن علی (۱۳۸۵ق). علل الشرائع. نجف: المكتبة الحیدریه.
- صدوق، محمد بن علی (۱۴۰۴ق). عیون اخبار الرضا. بیروت: مؤسسه الاعلمی للمطبوعات.
- صدوق، محمد بن علی (۱۴۰۶ق). ثواب الاعمال. قم: شریف الرضی.
- صدوق، محمد بن علی (۱۴۱۳ق). من لا یحضره الفقیه. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- صدوق، محمد بن علی (۱۴۱۷ق). الامالی. قم: مؤسسه بعثت.
- طباطبائی، سیدمحمدحسین (۱۳۹۰ق). المیزان. بیروت: مؤسسه الاعلمی.
- طبرسی، فضل بن حسن (۱۴۱۵ق). مجمع البیان فی تفسیر القرآن. بیروت: مؤسسه الاعلمی.
- طوسی، محمد بن حسن (بی تا). التبیان فی تفسیر القرآن. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- فاضل قانع، حمید (۱۳۹۲). سبک زندگی بر اساس آموزه های اسلامی (با رویکرد رسانه ای). قم: مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما.
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳ق). بحار الانوار. بیروت: مؤسسه الوفاء.
- مجیدی، حسن و دیگران (۱۳۹۵). سیره فردی و اجتماعی امام رضا با تطبیق بر آیات قرآن. پژوهشنامه معارف قرآنی. ۲۶ (۷)، ۷۷-۹۸.
- معرفت، محمدهادی (۱۴۲۸ق). التمهید فی علوم القرآن. قم: التمهید.
- موسلی، مهدی و جدی، حسین (۱۳۹۷). مؤلفه ها و روش های تربیتی در احادیث امام رضا بصیرت و تربیت اسلامی، ۴۵ (۱۵)، ص ۹-۳۲.
- مهدوی کنی، محمدسعید (۱۳۸۷). دین و سبک زندگی. تهران: دانشگاه امام صادق.